

УДК: 376.016:62-028.31]-056.36(075.3)

Ірина Абакумова,

аспірант відділу освіти дітей
з порушеннями інтелектуального розвитку
abakumovairina81@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3063-3960

Iryna Abakumova,

Researcher of the Department of Education of Children
with Intellectual Disabilities
abakumovairina81@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3063-3960

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
м. Київ, Україна
вул. Берлінського 9, м. Київ,
04060, Україна

Institute of Special Pedagogy and Psychology
named Mykola Yarmachenko of the National Academy of Pedagogical Sciences of
Ukraine, Kyiv Ukraine
9 Berlinsky st., Kyiv,
04060, Ukraine

**МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СТАНУ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ З
ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

**METHODS OF STUDYING THE STATE OF PROFESSIONAL WORK COMPETENCE IN
STUDENTS WITH DISORDERS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT**

Анотація. У статті розглядається питання професійно-трудової компетентності учнів в спеціальних закладах середньої освіти. Метою статті є висвітлення методики вивчення стану професійно-трудової компетентності учнів з порушеннями інтелекту. У дослідженні, для досягнення поставленої мети, було використано методи аналізу, систематизації та узагальнення матеріалу. Автором представлено аналіз психолого-педагогічних досліджень вітчизняних науковців з проблеми професійно-трудової підготовки учнів спеціальних закладів освіти, які мають інтелектуальні порушення. Акцентується увага на важливості становлення сильних та слабких сторін професійно-трудової діяльності учня, отримання якісних характеристик сформованості у нього загальнотрудових дій, з'ясування потенційних можливостей розвитку,

що матиме вирішальне значення для вибору стратегії корекційного навчання школяра. Визначено основні показники, які впливають на професійно-трудова компетентність. Розроблено методика для визначення стану професійно-трудова компетентності. Основними показниками професійно-трудова компетентності учня з порушеннями інтелекту обрано комплекс якостей і характеристик, які свідчать про його досягнення у: професійно-трудова діяльності; мотиваційній готовності до трудова діяльності; опануванні трудових дій та операцій. Результати вивчення цих показників дають змогу визначити об'єкти корекційно-розвивального впливу; отримати конкретну інформацію про напрями індивідуального підходу до учня у корекційно-освітньому процесі; обрати найбільш ефективні педагогічні засоби допомоги у спеціальному професійно-трудова навчанні.

Розроблено орієнтовні еталони рівнів у дітей з особливими освітніми потребами для надання індивідуальної допомоги. Представлено методи, які використовувались для вивчення професійно-трудова компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, а саме: спостереження; опитування (бесіда, анкетування); метод експертної оцінки; хронометражу; аналіз шкільної документації; вивчення процесу та продуктів діяльності учнів; узагальнення педагогічного досвіду щодо стану забезпечення професійно-трудова підготовки учнів у спеціальній загальноосвітній школі.

Ключові слова: освіта; спеціальна педагогіка; діти з порушеннями інтелекту; професійно-трудова компетентність; спеціальна школа; методика вивчення.

Abstract. The article examines the issue of professional and labor competence of students in special institutions of secondary education. The purpose of the article is to highlight the methodology of studying the state of professional and labor competence of students with intellectual disabilities. In order to achieve the goal, the research used methods of analysis, systematization and generalization of the material. The author presents an analysis of psychological-pedagogical research of domestic scientists on the problem of vocational training of students of special educational institutions who have intellectual disabilities. Emphasis is placed on the importance of establishing the strengths and weaknesses of the student's professional and labor activities, obtaining qualitative characteristics of the formation of his general labor actions, clarifying potential opportunities for development, which will be of crucial importance for choosing a strategy for corrective education of the schoolchild. The main indicators that affect professional and labor competence have been determined. A methodology for determining the state of professional and labor competence has been developed. The main indicators of the professional and labor competence of a student with intellectual disabilities are a set of qualities and characteristics that testify to his achievements in: professional and labor activities; motivational readiness for labor activity; mastering labor actions and operations. The results of the study of these

indicators make it possible to determine the objects of corrective and developmental influence; to get specific information about directions of an individual approach to the student in the correctional and educational process; choose the most effective pedagogical means of assistance in special vocational training.

Indicative standards of levels for children with special educational needs have been developed for the provision of individual assistance. The methods used to study the professional and labor competence of students with intellectual disabilities are presented, namely: observation; survey (interview, questionnaire); method of expert assessment; timing; analysis of school documentation; studying the process and products of students' activities; generalization of pedagogical experience regarding the state of ensuring vocational training of students in a special comprehensive school.

Key words: education; special pedagogy; children with intellectual disabilities; professional and labor competence; special school; methods of studying.

Актуальність дослідження. В умовах модернізації змісту освіти в Україні простежується суперечність між соціальною значущістю підготовки дітей з особливими освітніми потребами до праці, професійного становлення і недосконалістю, а часто і відсутністю належної підготовки до професійно-трудової діяльності.

Особливо це стосується учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Недосконалість їхньої професійно-трудової діяльності зумовлена переважно порушеннями пізнавальної, емоційно-вольової, сенсомоторної сфер розвитку та недостатністю соціального й практичного досвіду, соціально-комунікативних зв'язків з оточуючими, низькою мотивацією до опанування професійних знань та умінь (В. Бондар, Г. Мерсіянова, К. Рейда, Т. Татьянчикова, В. Товстоган, К. Тороп, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.). Ця категорія учнів потребує особливої допомоги, підтримки як в умовах сім'ї, так і протягом усього періоду шкільного навчання.

Професійно-трудове навчання є ефективним лише тоді, коли воно спирається на реальні пізнавальні можливості конкретного учня, враховує наявні у нього психофізичні особливості та освітні труднощі. Лише за цієї умови навчання може бути адекватним, відповідним вирішенню найближчих завдань розвитку школяра. Без уявлень про професійно-трудова підготовленість учня педагогам складно

підібрати корекційні методи та методичні прийоми щодо правильного формування професійних знань та вмінь, трудових дій та операцій.

Щоб досягти успіху та задовільнити різноманітні потреби учнів, зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями, педагогам потрібно обирати методи навчання, навчальне середовище, матеріали. Педагоги, котрі досягають успіху в навчанні дітей з особливими освітніми потребами, застосовують різноманітні методи навчання, які змінюються залежно від спеціальних потреб учня.

Отже, з огляду на теоретичні узагальнення, можна констатувати, що поза увагою науковців залишаються важливі питання професійно-трудової підготовки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, змісту та методики професійно-трудового навчання у основній ланки спеціальної школи, в якій закладається базис для подальшої професійно-трудової підготовки осіб із порушеннями інтелекту в умовах ринкових відносин.

Водночас наявність різних науково-методичних засад у розумінні конкретної сторони проблеми пояснює розрізненість досліджень і невпорядкованість організації професійно-трудової підготовки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. У сучасних наукових дослідженнях проблема професійно-трудового навчання учнів з особливими освітніми потребами привертає все більшу увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

У дослідженнях науковців проблема професійно-трудової підготовки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку належить до однієї з найактуальніших. Провідне місце в дослідженнях І. Беха (1998), В. Бондаря (2010), А. Висоцької (2018), Г. Дульнєва (1969), В. Засенка (2010), В. Карвяліса, Г. Мерсіянової (2012), К. Рейди (2010), В. Синьова (2007), М. Супрун (2013), І. Татьянчикової (2020), К. Турчинської (1976), О. Хохліної (2014), О. Чеботарьової (2023, 2023) відводиться вивченню корекційно-розвивальної спрямованості педагогічного процесу і, передусім, трудового та професійно-трудового навчання учнів з

порушеннями інтелектуального розвитку, якому надається особлива роль у корекції та компенсації порушень розвитку дитини (.

На систему професійно-трудового навчання в спеціальній школі сьогодні покладаються нові завдання – підготовка випускників, які здатні запропонувати якісні послуги на ринку праці. Ефективність цієї роботи визначається різними показниками, критеріями: рівнем соціалізації випускників школи, показниками професійно-трудової адаптації (В. Бондар (2010), Г. Мерсіянова (2012), К. Рейда (2010), В. Товстоган (2014), О. Хохліна (2014) та ін.), соціальної адаптації (В. Засенко (2010), В. Синьов (2007), І. Татьянчикова (2020) та ін.), побутової адаптації (Н. Видрич (2004), Л. Дробот (2006), С. Конопляста (2005), Г. Мерсіянова (2012)), виробничої психологічної адаптації (А. Висоцька, 2018), «соціальної зрілості» (В. Бондар, 2010), результатами працевлаштування, зокрема, продовженням трудової діяльності за професійним напрямом, обраним у школі, чи після закінчення професійного ліцею – «професійною стійкістю» (К. Турчинська, 1976).

Тому вивчення стану професійно-трудової компетентності в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку є надзвичайно важливим для вибору методів та стратегії навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Метою дослідження є висвітлення методики вивчення стану професійно-трудової компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано методи аналізу, систематизації та узагальнення матеріалу.

Результати дослідження. Встановлення сильних та слабких сторін професійно-трудової діяльності учня, отримання якісних характеристик сформованості у нього загальнотрудових дій, з'ясування потенційних можливостей розвитку мають вирішальне значення для вибору стратегії корекційного навчання школяра відповідно до рівня освітньої програми, темпу навчання, вимог до навчальних досягнень. У зв'язку з цим в теорії та практиці навчання дітей з особливими освітніми потребами визначенню індивідуальної

програми передуює психолого-педагогічне вивчення особливостей і можливостей їхнього розвитку.

Вивчення професійно-трудової компетентності школяра здійснюється в діяльності, під час розв'язання ним доступних пізнавальних завдань (Т. Тат'янчикова (2010), В. Товстоган (2014), Г. Мерсіянова (2014), О. Чеботарьова (2023), та ін.). Це дасть змогу отримати якісну характеристику його пізнавальних можливостей. В учня може бути хороша пам'ять і достатньо стійка увага, але це ще не дає підстав для уявлень про його інтелект, доки не з'ясується, як він розв'язує пізнавальні завдання. Завдяки спеціальному добору діагностичних завдань можна вивчити професійно-трудова підготовленість школяра, її складових, від рівня яких залежатиме правильне виконання професійно-трудова завдань.

Професійно-трудова компетентність учнів з порушенням інтелекту – це здатність виконувати систему професійно-трудова дій та завдань на основі технологічних знань, трудових навичок, спеціальних розумових дій та наявність особистісних якостей (самостійність, орієнтованість у діяльності, позитивне ставлення до праці, дисциплінованість) (Чеботарьова, Абакумова, 2023).

Вивчення професійно-трудова компетентності учнів з порушеннями інтелекту є надзвичайно важливим етапом нашого дослідження. Адже отримані результати надають змогу досконаліше уявити особливості школярів, їхні можливості та певні закономірності розвитку. Це дасть змогу переорієнтувати педагогічний процес на індивідуальні можливості особистості та визначити організаційно-педагогічні умови для успішного включення учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у навчальний процес та адаптацію до нього.

Основними показниками професійно-трудова компетентності учня з порушеннями інтелекту є обраний нами комплекс якостей і характеристик, які свідчать про його досягнення у:

- професійно-трудова діяльності;
- мотиваційній готовності до трудової діяльності;
- опануванні трудових дій та операцій.

Зауважимо, що професійно-трудова компетентність ми розглядаємо з педагогічної точки зору, тобто для вивчення обираємо ті функції, які необхідні для навчальної діяльності учня (трудові дії та операції та ін.).

Результати вивчення цих показників дають можливість:

- визначити об'єкти корекційно-розвивального впливу;
- отримати конкретну інформацію про напрями індивідуального підходу до учня у корекційно-освітньому процесі;
- обрати найбільш ефективні педагогічні засоби допомоги у спеціальному професійно-трудоному навчанні.

На підставі викладеного метою констатувального етапу дослідження було вивчення рівня професійно-трудової компетентності учнів з порушеннями інтелекту на початковому етапі навчання.

Основними завданнями визначено:

1. Вивчення стану загальнотрудових знань та вмінь (когнітивний компонент).
2. Виявлення рівня мотиваційної готовності учнів до професійно-трудої діяльності (мотиваційно-ціннісний компонент).
3. Визначення рівня розвитку трудових дій та операцій (діяльнісний компонент).

Для вирішення кожного завдання було відібрано коло питань, які необхідно з'ясувати, щоб отримати емпіричний матеріал для характеристики рівня сформованості професійно-трудої компетентності учнів з порушеннями інтелекту, визначено методи дослідження, стимульний матеріал, критерії оцінювання та форму фіксації результатів. Результати дослідження фіксувалися в протоколах, після чого було здійснено їх кількісний та якісний аналіз.

Методика вивчення кожного з питань, які підлягали з'ясуванню, містила:

- постановку перед учнями конкретного завдання;
- інструктування про виконання цього трудового завдання;
- пред'явлення стимульного матеріалу (словесного, дидактичного);
- виконання завдання та його оцінювання за обраними критеріями;
- обробка отриманих результатів з еталонами тих рівнів, які виявлені в учнів.

Розроблена нами методика відрізнялася від усіх інших тим, що охоплювала більш повний і конкретний комплекс якостей і характеристик, які були дуже важливими для організації професійно-трудової діяльності на шляху опанування програмовим матеріалом з трудового навчання. Нами вперше також було розроблено орієнтовні еталони рівнів в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку з кожного названих вище компонентів професійно-трудової компетентності, порівняння з якими отриманих результатів давало змогу не лише з'ясувати суб'єктивну підготовленість школярів до професійно-трудового навчання, а й ті труднощі, які можуть заважати трудовому навчанню, наявні у них потенційні можливості та на цій основі спрогнозувати перспективи надання індивідуальної допомоги конкретній особі.

Розкриємо детальніше методику констатувального дослідження за завданнями.

Констатувальним дослідженням було охоплено 60 учнів 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти. Експеримент носив індивідуальний характер. Враховуючи підвищену втомлюваність цієї категорії дітей, обстеження проводилось у декілька прийомів. Тривалість обстеження не перевищувала 40-45 хвилин.

Завдання 1. Вивчення знань та вмінь учня.

Коло питань, що з'ясовували:

- знання про результат праці (вироби, їхні деталі та ін.);
- знання про предмет праці: матеріали (пластичні, паперові, природні, текстильні, конструктивні), заготовки, напівфабрикати та ін.;
- знання про засоби праці: інструменти, вимірювальні прилади (мірка, лінійка), допоміжні та ін.;
- знання про трудові дії (розкачати, приліпити, приклеїти, накреслити, відрізати, пришити, розмітити, вирізати та ін.) та послідовність їх виконання.

Знання оцінюються за:

- а) повнотою,
- б) правильністю;

в) усвідомленістю (розуміння та виділення головного; вербалізація (за можливістю) у вигляді відтворення (переказ) чи пояснення).

Методи дослідження: тестування, вивчення навчальних досягнень учня, бесіда, спостереження, опитування.

Форма фіксації та опрацювання зібраних даних: протоколи 1, 2, якісний аналіз даних.

Завдання 2. Виявлення мотиваційної готовності учня до професійно-трудової діяльності.

Мета: Вивчити мотиваційну готовність учня до професійно-трудової діяльності.

Питання, що вивчалися:

- бажання опанувати певну професію;
- мотивація бажання чи небажання виконувати трудові дії та завдання;
- уміння адекватно вести себе і реагувати на виконання трудових завдань;
- уміння спілкуватися під час трудової діяльності;
- організованість поведінки під час трудової діяльності.
- ставлення за характером до трудової діяльності (байдуже, недостатньо виразне, позитивне, зацікавлене, виразне позитивне);
- ставлення за дієвістю (від споглядального (пасивного) до дієвого);

Методи дослідження: бесіда, спостереження, опитування.

Форма фіксації та опрацювання зібраних даних: протокол 3, кількісний та якісний аналіз даних.

Завдання 3. Визначення рівня розвитку трудових дій та операцій.

- Виконання трудових дій;
- вміння організувати робоче місце і підтримувати порядок на ньому під час занять;
- вміння дотримуватись правил безпечної праці та санітарно-гігієнічних вимог.

Рівень розвитку трудових дій та операцій оцінюються за:

- а) рівнем сформованості (виконує за зразком, поясненням, інструкцією, за аналогією, в нових ситуаціях);

б) самостійністю виконання (контроль, допомога: практична – спільне виконання дії з учителем, показ дії; вербальна – повторний інструктаж, аналіз, пояснення завдання, запитання, підказка, вказівка);

в) якістю виробу (виконаної роботи).

Методи дослідження: бесіда, тестування, вивчення продуктів діяльності учня, опитування.

Форма фіксації та опрацювання зібраних даних: протокол 4,5, якісний аналіз даних.

Вивчення професійно-трудової компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку здійснювалось за такими методами: спостереження; опитування (бесіда, анкетування); методом експертної оцінки; хронометражу; аналізу шкільної документації; вивчення процесу та продуктів діяльності учнів; узагальнення педагогічного досвіду щодо стану забезпечення професійно-трудової підготовки учнів у спеціальній загальноосвітній школі.

Спостереження як метод передбачав цілеспрямований збір інформації щонайперше про особливості трудової діяльності учнів. Об'єктом спостережень були дії досліджуваних, їх поведінка, висловлювання, переживання у зв'язку з виконанням практичних завдань; ставлення до однолітків, а також вивчення умов діяльності, які приводили до певних дій учнів і зумовлювали їх поведінку. Значну увагу було приділено показникам успішності професійно-трудової діяльності учнів (правильність та швидкість виконання ними трудових завдань, якість продукції, продуктивність діяльності, знання технології виготовлення продукції тощо).

Метод опитування школярів проводився в індивідуальній усній (бесіда) або письмовій (анкетування) формі. Метод бесіди використовувався для вивчення ставлення учнів до професійно-трудової діяльності у школі, виявлення наявності у них професійних знань, навичок і загальнотрудових умінь. З'ясовувалось, як їх особливості та потенційні можливості, насамперед здібності, використовуються і впливають на успішність діяльності, опанування професії, якої навчають у школі; як у цьому учням допомагають вчителі та шкільний психолог. Вивчення цих

питань здійснювалось також опитуванням та анкетуванням педагогів. Ми намагалися встановити, як відбувається подальший розвиток виявлених в учнів професійно важливих якостей, удосконалення набутих ними трудових навичок у процесі професійно-трудового навчання та виконання трудової діяльності в позакласній роботі, як це впливає на ефективність подальшого професійного становлення старшокласників.

Метод експертної оцінки використовувався для оцінювання педагогами успішності навчально-трудової діяльності кожної дитини, її самореалізації у процесі трудової діяльності та у вільний час.

Методом хронометражу визначались часові параметри трудового процесу (швидкості – кількості часу на виконання завдань, виготовлення виробів; продуктивності – кількості продукції, виготовленої за одиницю часу).

Метод вивчення продуктів трудової діяльності учнів передбачав ознайомлення з її результатами (різними виробами; продукцією, яка є соціально значущою). Особлива увага зверталась на якість цієї продукції, як одного з показників ефективності професійно-трудової діяльності учнів.

На уроках трудового навчання також враховувались в учнів самопочуття, активність та настрої за допомогою методики САН (Самопочуття. Активність. Настрій.), тобто намагалися з'ясувати, як змінюється дитина, її загальне самопочуття в результаті її включення в активну трудову діяльність, опанування певної професії.

У дослідженні використовувався також метод аналізу шкільної документації. Вивченню підлягали плани навчальної та виховної роботи школи і педагогів; класні журнали, таблиці, свідоцтва досягнень – для визначення навчальних досягнень (оцінок) учнів з трудового навчання. Рівень їх навчальних досягнень визначався за середнім балом семестрових оцінок згідно з критеріями оцінювання.

Визначення знань, навичок та вмінь, мотиваційної готовності, рівня розвитку трудових дій та операцій дитини покладаються в основу визначення рівнів досягнень з професійно-трудового навчання (I – початковий, II – середній,

III – достатній) та критеріїв оцінювання навчальних досягнень, відповідних їм оцінок у балах. Відповідно, для учнів з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня – рівні (I – початковий, II – середній, III – достатній) та характеристики навчальних досягнень.

Було визначено такі рівні навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

I рівень – початковий (1-3 бали). Учень з допомогою вчителя розпізнає (показує) об'єкт вивчення. Трудове завдання важко розуміє навіть після спільного з учителем аналізу змісту завдання (зразка та ін.), його пояснення. Виконує трудові дії разом з учителем. Ставлення до навчально-практичної діяльності байдуже. Потребує стимуляції, постійного контролю та значної допомоги щодо виконання трудового завдання, організації робочого місця, виконання санітарно-гігієнічних вимог та вимог техніки безпеки.

II рівень – середній (4-6 балів). Учень відтворює в основному більшу частину навчального матеріалу. Матеріал розуміє, може визначити в ньому головне. Трудове завдання в основному розуміє. Виконує аналогічні трудові завдання та відтворює з допомогою спосіб його виконання. Трудові дії виконує в основному правильно. Виготовлений виріб (виконана робота) має достатній для використання за призначенням рівень якості. Ставлення до навчально-практичної діяльності не завжди стало зацікавлене. Діяльність учня не завжди цілеспрямована, потребує контролю та допомоги педагога щодо поетапності виконання завдання, організації робочого місця, дотримання санітарно-гігієнічних правил та техніки безпеки.

III рівень – достатній (7-9 балів). Учень відтворює матеріал, визначений навчальною програмою. Матеріал та трудове завдання розуміє. Виконує аналогічні трудові завдання. Відносно нові трудові завдання виконує з допомогою вчителя. Трудові дії виконує правильно. Виготовлений виріб має достатній рівень якості. Діяльність учня цілеспрямована, потребує часткової допомоги педагога щодо організації робочого місця, дотримання санітарно-гігієнічних вимог та правил техніки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, спеціально розроблена методика вивчення стану професійно-трудової компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями передбачала вивчення її особливостей та компонентів за визначеними показниками на кожному етапі в умовах спеціального навчального закладу. Отримані емпіричні дані підлягали якісному та кількісному аналізу, на основі якого визначалися рівні професійно-трудової компетентності. Успішне розв'язання проблеми професійно-трудової компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями залежить від знань особливостей їхньої професійно-трудової діяльності. Саме на отримання таких знань спрямовувався констатувальний етап нашого дослідження. Його проведення дало змогу нам отримати дані щодо рівня професійно-трудової компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І.Д. (1998). Особистісно зорієнтоване виховання. Київ, ІЗМН МО України, 1998. 203.
2. Бондар, В.І., Рейда, К.В. (2010). Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів. Київ, МП Леся.168.
3. Мерсіянова, Г.М. (2012) Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей. Київ, Педагогічна думка. 80..
4. Синьов, В.М. (2007). Корекційна психопедагогіка. Київ, Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 238.
5. Супрун, М. (2013). Особистість педагога-дефектолога – запорука успіху в питаннях вирішення завдань соціалізації вихованців спеціального закладу освіти. [Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Педагогічні науки, \(123\(2\)\), 328-332.](#)
6. Товстоган, В.С. (2014). Формування професійно-трудової компетентності учнів допоміжних шкіл як умова успішної соціалізації. Науковий часопис Національного пед. університету імені М.П. Драгоманова, (19). Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наук. пр. Київ, НПУ імені М.П. Драгоманова (28), 226-232.
7. Турчинська, К.М. (1976). Профорієнтація во вспомогательной школе. Київ, Радянська школа. 126.
8. Хохліна, О.П.(2014). Проблема корекційної спрямованості трудового навчання дітей з інтелектуальними вадами. *Актуальні питання корекційної освіти*. Збірник наукових праць

- Кам'янець-Подільського національного університеті імені Івана Огієнка, (IV), Кам'янець-Подільський, 412-422.
9. Чеботарьова, О.В. (2023). Професійно-трудове навчання як засіб соціалізації учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (в контексті наукової спадщини академіка В. І. Бондаря // Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє: збірник наукових праць. Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. 461 с. <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/58098d4c-6eea-4e96-b2e2-664a40d61009/content>
10. Чеботарьова О. (2022). Методична система трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.*, 1(21), 143-158. <https://doi.org/10.33189/epns.v1i21.217>
11. Чеботарьова, О.В., Абакумова, І.В. (2023). Трудове навчання учнів з особливими освітніми потребами у дистанційному форматі: поради та рекомендації. *Особлива дитина: навчання та виховання.* 1 (109). С. 129-154. <https://lib.iitta.gov.ua/737681>

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (1998). *Osobystisno zoriientovane vykhovannia*. [Personally oriented education]. Kyiv, IZMN MO Ukrainy, 1998. 203. [in Ukrainian].
2. Bondar, V.I. & Reida, K.V. (2010). *Osoblyvosti formuvannia trudovoi kompetentnosti rozumovo vidstalykh uchniv*. [Features of the formation of labor competence of mentally retarded students]. Kyiv, MP Lesia.168. [in Ukrainian].
3. Mersiianova, H.M. (2012). *Profesiino-trudove navchannia u spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh dlia rozumovo vidstalykh ditei*. [Vocational training in special secondary schools for mentally retarded children.]. Kyiv, Pedahohichna dumka.80. [in Ukrainian].
4. Synov, V.M. (2007). *Korektsiina psykhopedahohika*. [Corrective psychopedagogy]. Kyiv, Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. 238. [in Ukrainian].
5. Suprun, M. (2013). *Osobystist pedahoha-defektoloha – zaporuka uspihku v pytanniakh vyrishennia zavdan sotsializatsii vykhovantsiv spetsialnoho zakladu osvity*. [The personality of a special education teacher is a guarantee of success in solving the problems of socialization of pupils of a special educational institution]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. *Pedahohichni nauky*, (123(2)), 328-332. [in Ukrainian].
6. Tovstohan, V.S. (2014). *Formuvannia profesiino-trudovoi kompetentnosti uchniv dopomizhnykh shkil yak umova uspishnoi sotsializatsii*. [Formation of professional and labor competence of students of auxiliary schools as a condition for successful socialization]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho ped.*

- universytetu imeni M.P. Drahomanova, (19). Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia. Zb. nauk. pr. Kyiv, NPU imeni M.P. Drahomanova (28), 226-232. [in Ukrainian].
7. Turchynska, K.M. (1976). Proforyentatsiia vo vspomohatelnoi shkole. [Career guidance in an auxiliary school]. Kyiv, Radianska shkola. 126. [in Ukrainian].
 8. Khokhlina, O.P. (2014). Problema korektsiinoi spriamovanosti trudovoho navchannia ditei z intelektualnymy vadamy. [The problem of correctional orientation of labor education of children with intellectual disabilities]. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Zbirnyk naukovykh prats Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universyteti imeni Ivana Ohienka, (IV), Kamianets-Podilskyi, 412-422. [in Ukrainian].
 9. Chebotarova, O. (2023). Profesiino-trudove navchannia yak zasib sotsializatsii uchniv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku (v konteksti naukovoї spadshchyny akademika V. I. Bondaria. [Vocational training as a means of socialization of students with intellectual disabilities (in the context of academician V.I. Bondar's scientific heritage)]. Systema osvity i vykhovannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: dosvid mynuloho – pohliad u maibutnie: zbirnyk naukovykh prats. Kh.: KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2023. 461 s. [in Ukrainian].
 10. Chebotarova, O.V. (2022). Metodychna systema trudovoho navchannia uchniv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Methodical system of labor training of pupils with intellectual disabilities]. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy., 1(21), 143-158. [in Ukrainian].
 11. Chebotarova, O.V. & Abakumova, I.V.(2023). Trudove navchannia uchniv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u dystantsiinomu formati: porady ta rekomendatsii. [Work training of students with special educational needs in a distance format: tips and recommendations]. Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia. 1 (109). S. 129-154. [in Ukrainian].

УДК: 376-053. 66-056. 264: [364.652.2: 355.01]: 316.77 (045)

Марина Балинська,

викладач кафедри спеціальної педагогіки
і психології та інклюзивної освіти,
аспірант 2-го року навчання

maribalinskaya@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0880-254X>

Maryna Balynska,

Teacher of the department of special pedagogy and psychology
and inclusive education of communal institution,
Postgraduate student of the 1st year of study

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
пров. Руставелі 7, м. Харків